

ASPECTE ALE DESCOMPUNERII ARMATEI AUSTRO-UNGARE (DEZERTĂRI ȘI RĂSCOALE ALE SOLDAȚILOR DIN TRANSILVANIA 1914—1918)

În anii 1917—1918 statul dualist austro-ungar, subminat de contradicții sociale și naționale, se apropia în mod inevitabil de prăbușire. Reunind în același conglomerat statal țări și provincii diferite, Austro-Ungaria, comparată pe drept cuvânt cu o închisoare a popoarelor, era un stat hibrid și artificial, care nu s-a putut menține decât datorită aparatului său administrativ, organelor polițienești și forței militare¹. În lucrarea *Österreich und die Burgschaften seines Bestandes*, Adolf Fischhof afirmă că statul parazitar al Austro-Ungariei se sprijinea pe 4 forțe: „o armată mergîndă de soldați, o armată șezîndă de funcționari, o armată în genunchi de popi și o armată tîrîtoare de denunțatori”². Clasele dominante din statul austro-ungar recurgeau la diferite manevre pentru a împiedica formarea unei coaliții a forțelor revoluționare și progresiste. O manevră clasică era aceea de a învrăjbi naționalitățile din imperiu și de a pune pe unele sub dominația altora. Dualismul reprezenta tocmai această încercare, de a învrăjbi pe maghiari cu românii, slovacii, sîrbii, croații, impunînd acestora asuprirea și exploatarea grofilor și marii nobilimi³. Între anii 1914—1918 șubrezenia lăuntrică a imperiului austro-ungar a devenit vizibilă. Fără discuție, insuccesele și catastrofele militare de pe front au accelerat descompunerea, dar cauzele acesteia existau în interior și au pregătît prăbușirea cu mult înainte. Tot astfel, nu izbînda unei coaliții în război a determinat apariția unor state noi ca Cehoslovacia și Ungaria, sau desăvîrșirea unității statale a altora ca Iugoslavia și România, ci necesitatea istorică obiectivă, procesul istoric de constituire a statelor naționale, necesar și inevitabil. Unirea Transilvaniei cu vechea Romînie este opera întregului popor român de pe cele două versante ale Carpaților⁴. Revoluția burghezo-democratică și cea socialistă din Rusia au avut un puternic ecou

¹ Șt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács, L. Vajda, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, 1964, p. 11.

² M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, 1964, p. 94.

³ M. Constantinescu, *Date noi cu privire la unirea Transilvaniei cu România*, în *Viața românească*, nr. 12, 1966, p. 142.

⁴ *Ibidem*.

în sînul maselor din Austro-Ungaria și din alte țări, căci ideile și lozincile lor corespundeau într-o mare măsură stadiului de dezvoltare al societății din aceste state.

În perioada primului război mondial imperialist problema națională a căpătat o mare acuitate istorică și se afla pe primul plan al preocupărilor și aspirațiilor maselor populare. V. I. Lenin s-a ocupat în repetate rînduri cu problema națională, subliniind latura ei principală: constituirea statului național⁵. Între anii 1914—1918, în ciuda așteptărilor claselor dominante care sperau că războiul va slăbi contradicțiile sociale și naționale din monarhia austro-ungară, obiectiv, acesta le-a ascuțit și mai mult. Ca urmare, lupta maselor populare din monarhie, inclusiv din Transilvania împotriva războiului imperialist, a exploatării și pentru eliberarea națională a crescut fără întrerupere.

În lupta generală desfășurată de muncitori, țărani, intelectuali și burghezia română împotriva asupririi sociale și naționale și pentru unirea Transilvaniei cu România, se încadrează în mod organic și acțiunile revoluționare ale soldaților ardeleni din armata habsburgică, acțiuni concretizate în dezertări și răscoale, care au contribuit la descompunerea principalului stîlp de susținere al monarhiei austro-ungare: a armatei și au ajutat la eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România.

1. Pentru a cuceri și a supune noi state și popoare, în același timp pentru a abate și a înăbuși lupta maselor populare pentru drepturi sociale și naționale, cercurile imperialiste agresive din Austro-Ungaria au mobilizat între anii 1914—1918 circa 9 milioane soldați, aparținînd tuturor naționalităților înglobate în monarhie și care reprezentau 17,2% din numărul total al populației. Din cei chemați sub arme aproximativ 4,5 milioane soldați făceau parte din armata operativă și au fost trimiși pe fronturi⁶. Numărul soldaților din Transilvania mobilizați între anii 1914—1918 s-a ridicat la circa 926.500, constituind peste 10% din totalul armatei austro-ungare; numărul românilor se ridică la 484.374 oameni, adică peste 52% din totalul soldaților transilvăneni și 5,3% din numărul total al armatei austro-ungare; al ungarilor la 257.110 oameni, aproximativ 26% din numărul trupelor din Transilvania și 2,8% din cel al armatei austro-ungare; al germanilor la 87.750 oameni, circa 9% din efectivul armatei din Transilvania și 0,9% din cel al armatei austro-ungare și în sfîrșit al celorlalte naționalități la 97.230 oameni, adică peste 10% din numărul soldaților transilvăneni și 1% din cel al soldaților armatei austro-ungare. Populația din Transilvania, conform datelor statistice din 1910, era de 5.598.996 suflete⁷. Din numărul românilor mobilizați, 449.796 oameni, reprezentînd circa 92,4%, au fost trimiși să moară pe front și numai 34.578 oameni, adică 7,6%, au fost reținuți pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc⁸.

⁵ *Idem*, p. 143.

⁶ *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, (în continuare: M.M.T.V.D.), vol. 5, Budapesta 1960, p. 260; V. M. Turok, *Criza regimului reacționar habsburgic*, în *ARS*, nr. 4, 1954, p. 62 și V. Cheresteșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în *AIIC*, I—II, 1958—1959, p. 248—249.

⁷ *Magyar statisztikai évkönyv*, vol. 20, Budapesta, 1914, p. 19, 24 și 25, și T. V. Păcățianu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din 1914—1918*, Sibiu, 1923, p. 20.

⁸ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, p. 20 și V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 249.

Creșterea numerică a armatei în urma masivelor concentrări de oameni, cu precădere țărani, a lovit greu economia austro-ungară, în special agricultura⁹ și în același timp a mărit enorm cheltuielile legate de întreținerea potențialului militar. În anul bugetar 1914—1915 de pildă, cheltuielile militare au fost de 9.870.378.695 coroane, iar în anul bugetar 1915—1916 de 15.842.800.000 coroane, în timp ce pentru învățămînt s-au cheltuit în 1915 aproximativ 110 milioane coroane¹⁰. În anul bugetar 1916—1917 cheltuielile au continuat să crească, atingînd suma de 17.789.000.000 coroane, iar în anul bugetar 1917—1918 ele s-au ridicat la 17.916.600.000 coroane. În total cheltuielile militare ale Austro-Ungariei între anii 1914—1918 au fost de 63.536.538.267 coroane¹¹. Din această sumă — conform raportului ministrului de finanțe Popovics prezentat comisiei financiare a parlamentului ungar în aprilie 1918 — Ungaria a dat 20.870.000.000 coroane¹².

Armata austro-ungară era însă subminată de aceleași contradicții și racile care măcinau înseși temeliile monarhiei. Datorită slabei organizări a serviciilor de aprovizionare și corupției, în ciuda uriașelor sume alocate și a enormelor cantități de alimente rechiziționate de la populație, soldații armatei austro-ungare sufereau de foame și duceau lipsuri chiar din primii ani de război. Astfel soldații unor regiamente din Ardeal, aflați pe frontul din Galiția — după cum rezultă dintr-o scrisoare a unei soții de soldat — nu primiseră alimentele de mai multe săptămîni și erau nevoiți să se hrănească cu coceni de varză și sfeclă înghețată¹³. În paguba aprovizionării și înarmării soldaților se făceau afaceri monstruoase.

Pe frontul italian, în vara anului 1918, rația săptămînală de carne a unui soldat din linia întia era de 200 grame, iar a unuiia din unitățile din spatele frontului de 100 grame. Cea mai mare parte a cailor de la artilerie au fost tăiați, iar carnea a fost dată ca hrană soldaților. Satele și orașele erau cutureierate de soldați care cerșeau piine. Dacă într-o gară sosea un tren cu soldați, aproape toți cereau piine de la populație. „Am văzut cum acești soldați se rugau să li se dea puțină piine — scria o femeie din Tet — și aproape că plingeau sărării (de foame)...”¹⁴.

Nu era mai bună nici starea echipamentului. În condițiile luptelor de munte de pe frontul italian, soldații din tranșee erau în cămăși. Bluzele din timpul războiului confecționate din diferite fibre se rupseseră. Abia se putea găsi un soldat cu echipamentul complet; unul avea manta, dar nu avea cămașă, altul avea cămașă, dar îi lipsea tunica¹⁵. Aproape toată armata flămînzea și era în zdrențe, făcînd să-i scadă capacitatea de luptă.

La scăderea capacității de luptă și a forței de rezistență a armatei a contribuit în egală măsură și politica de asuprire națională. Alcătuită din soldați și ofițeri aparținînd pe de o parte națiunilor dominante, maghiară și germană, iar pe de altă parte naționalităților asuprite, armata austro-ungară era lipsită de omogenitatea necesară. Numai 7,6% din numărul soldaților și ofițerilor români au fost reținuți, iar majoritatea covârșitoare (92,4%) au fost trimiși pe front, în timp ce media generală arată că numai jumătate din soldații și ofițerii armatei austro-

⁹ În urma masivelor concentrări, cu precădere ale țăranilor, suprafața terenului înșămîntat a scăzut în țările supuse Ungariei cu 400.000 iugăre în 1915 față de 1914, iar în Transilvania în 1914 pămîntul arabil rămas nelucrat era de 10,15%, ajungîndu-se în unele locuri la 1/5. Concomitent și în aceeași proporție cu sporirea suprafețelor necultivate a scăzut și producția. (Șt. Pascu. C. C. Giurescu, I. Kovács, L. Vajda, *op. cit.*, p. 67.)

¹⁰ A. Bunea, Gh. Tomuța, *Frămîntări în rîndurile tineretului muncitor din Transilvania în 1917—1922*, în *AIIC*, I—II, 1958—1959, p. 357 și *Ujság*, nr. 250 din 27 octombrie 1918.

¹¹ *Ujság*, nr. 250 din 27 octombrie 1918.

¹² *Ellenzék*, nr. 93 din 25 aprilie 1918.

¹³ Arhiva Istorică a Academiei, Filiala Cluj, fondul Scrisorile soldaților de pe front în primul război mondial, scrisoarea Mariei Heringer din 7 decembrie 1914.

¹⁴ *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 193 și V. M. Turok, *Ocerki istorii Austrii v 1918—1929 godah*, Moscova, 1955, p. 91—92.

¹⁵ V. M. Turok, *op. cit.*, p. 71—72.

ungare făceau parte din armata operativă, iar jumătate se aflau la părțile sedentare. Adresându-se șefului Statului major al armatei austro-ungare, Konrad von Hötzendorf, premierul maghiar, contele Ștefan Tisza se arăta mirat de faptul că unora dintre ofițerii români mobilizați la părțile sedentare li s-au încredințat posturi importante tocmai în Transilvania, unde populația românească se arăta mai ostilă monarhiei, de unde se conchide că ar fi fost mai bine ca acești ofițeri să fi fost scoși din mijlocul populației transilvănene și trimiși pe front¹⁶.

Înfringerile suferite pe front și pierderile enorme în oameni și materiale au accelerat și mai mult procesul descompunerii armatei austro-ungare. Cifra celor morți și răniți este impresionantă, judecând după numărul soldaților români transilvăneni morți și răniți. Românii din Transilvania, minți în războiul imperialist împotriva voinței lor, au plătit pofta de cucerire a claselor dominante cu 41.739 morți pe cimpul de luptă, 11.275 morți în urma rănilor și bolilor și 25.405 invalizi¹⁷.

Mulți dintre soldații și ofițerii armatei austro-ungare, în special ai naționalităților asuprite, refuzând să lupte pentru un stat ce-i persecuta, au preferat prizonieratul. Numai în Rusia se aflau în septembrie 1917 peste două milioane de prizonieri, soldați și ofițeri din armata austro-ungară¹⁸. Dintre aceștia, după datele Marelui stat major al armatei ruse, cifra prizonierilor români se ridica la 120.000¹⁹. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie majoritatea prizonierilor din armata austro-ungară aflați în Rusia s-a reintors în țară însuflețiți de ideile revoluției socialiste.

Starea acestor soldați întorși din prizonierat era și mai rea decât a soldaților din țară, iar Ministerul de război și Comandamentul suprem al armatei austro-ungare erau incapabili să-i reechipeze. Într-o adresă din aprilie 1918 a Comandamentului suprem al armatei către Comisariatul guvernamental al Transilvaniei se arăta că din lipsă de pînză era imposibil ca prizonierii întorși din Rusia să fie înzestrați cu lenjeria de corp necesară. În același timp comisarul guvernamental al Transilvaniei a comunicat subprefectului comitatului Cojocna că pe teritoriul armatei I, adică în Transilvania istorică, umblîndu-se din casă în casă s-a reușit a se aduna 50.000 de schimburi lenjerie de corp, cu care au fost înzestrați doar o mică parte din foștii prizonieri²⁰.

Un alt factor care a contribuit la descompunerea armatei austro-ungare a fost nemulțumirea crescîndă a soldaților, provocată de suferințele și privațiunile la care erau supuse familiile lor. Astfel, soldatul Gheorghe Semionca din Sarasău, plasa Sighet, se plîngea la 12 noiembrie 1916 că familia sa nu a primit ajutorul de război²¹. Comandantul batalionului de rezervă nr. 21 din Cluj a comunicat la 2 august 1918 subprefectului comitatului Cojocna: „Zilnic este tot mai mare numărul soldaților care se prezintă la raport cu plîngerea că în general familiile lor nu primesc ajutorul de război sau primesc un ajutor mai mic decât cel prevăzut de regulament”²². La fel se plîngeau și soldații din batalionul de rezervă al regimentului nr. 51 infanterie din Cluj, care se afla la Praga²³. La începutul lunii noiembrie 1918 comandamentul militar din Sibiu a făcut cunoscut Ministerului de război din Viena că starea de spirit a soldaților români din Transilvania, care se întorceau de pe front, era deprimantă. Nemulțumirea lor era îndreptată

¹⁶ I. Rusu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat*, București, 1920, p. 257—258.

¹⁷ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁸ V. M. Turok, *Criza regimului reacționar habsburgic*, în *ARS*, nr. 4, 1954, p. 62; V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 248 și J. Gáll, *Hadifoglyok az 1917-es oroszországi forradalmakban*, în *Korunk*, nr. 10, 1957, p. 1334—1335.

¹⁹ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului 1916—1919*, vol. 2, București, 1922, p. 90 și V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 249.

²⁰ Arh. St. Cluj, fond. P.J. Cojocna, pach. 37, dos. 6418/1918.

²¹ Arh. St. Sighet, fond. P.J. Maramureș, pach. acte administrative 3612—3795, dos. 3719/1918.

²² Arh. St. Cluj, fond. P.J. Cojocna, pach. 52, dos. 13152/1918.

²³ Ibidem, pach. 56, dos. 15012/1918.

îndeosebi împotriva notarilor, care în ultimii doi ani de război s-au comportat abuziv față de familiile lor. Cererile celor rămași acasă nu au fost ascultate de notari și de prim-pretori. La rechiziții au procedat nedrept și au privat multe familii de ajutoarele de război²⁴.

Hrana insuficientă și lipsa de echipament, ca urmare a slabei organizări și a corupției din conducerea armatei; asuprirea socială și națională; înfrîngerile suferite pe front și pierderile în oameni și materiale au făcut să crească și să se întărească an de an mișcarea soldaților împotriva războiului imperialist și în același timp să scadă capacitatea de luptă și forța de rezistență a armatei austro-ungare, care în toamna anului 1918 s-a descompus în câteva săptămîni, pecetluind prin aceasta prăbușirea definitivă a monarhiei austro-ungare.

2. Lupta soldaților din Transilvania împotriva războiului imperialist a fost stimulată intens de acțiunile revoluționare ale muncitorimii și țărănimii.

Sub influența acestor mișcări antirăzboinice, germenele descompunerii armatei austro-ungare, materializat în lupta soldaților împotriva războiului imperialist, a apărut încă în anul 1914. Această luptă a îmbrăcat diverse forme: neprezentări la chemare, dezertări, răscoale, părăsiri în masă ale frontului etc. În primii ani de război forma cea mai răspîdită a fost dezertarea, fie din unitățile armatei combatante, fie din cele de la părțile sedentare, fie din detașamentele de muncitori militarizați. Conform raportului din 12 iunie 1918, al Inspectoratului de jandarmi din Ungaria către Ministerul de război ungar, numărul soldaților dezertori prinși pe teritoriul Ungariei a fost de 6689 în anul 1914 și de 26251 în 1915²⁵. Pentru a împiedica extinderea dezertărilor și a intimida pe soldați, comisarul guvernamental al Transilvaniei, în urma intervenției Comandamentului corpului 12 de armată din Sibiu, a cerut subprefectului comitatului Brașov în iunie 1915, ca ordinele de urmărire și prindere a soldaților să fie publicate în toate comunele de domiciliu ale dezertorilor pentru a fi stigmatizați. Totodată au fost sistate ajutoarele de război acordate pînă atunci familiilor celor care au dezertat²⁶.

Spre sfîrșitul anului 1915 și începutul lui 1916 a luat o mare amploare dezertarea din detașamentele de muncă a muncitorilor militarizați, încît Ministerul de interne s-a văzut nevoit să se adreseze subprefecților de comitate la 16 ianuarie 1916 cu următorul ordin: „Ministerul de război ungar ne-a comunicat că îndeosebi din detașamentele de muncitori militarizați organizate pe teritoriul comandamentului militar din Sibiu, a dezertat un mare număr de muncitori militarizați și cu toate că s-au luat măsurile cele mai severe pentru prinderea lor, ele nu au dat rezultat decît în cazuri rare. Dintre muncitorii care au dezertat în mod abuziv, afirmativ mulți nu s-au mai întors în comunele lor...“²⁷.

Ministerul de interne cerea subprefecților ca autoritățile administrative să sprijine pe cele militare pentru a împiedica dezertările. În același timp să vegheze ca muncitorii care aparțin cadrelor militare să respecte obligația de prezentare²⁸. Dar în ciuda acestui ordin și a supravegherii autorităților civile și militare, dezertările muncitorilor militarizați din detașamentele de muncă au continuat în tot cursul războiului.

După intrarea României în război alături de Antantă (august 1916), numărul soldaților dezertori din unitățile transilvănene ale armatei austro-ungare s-a mărit și mai mult. Ca urmare, la 4 septembrie 1916 comisarul guvernamental al Transilvaniei, la cererea comandamentului militar din Sibiu refugiat la Debrețin, a instituit starea excepțională (statariul). Conform dispozițiilor procedurii statariale, persoanele care recrutau soldați pentru un stat dușman, soldații care refuzau serviciul militar, dezertorii și spionii erau condamnați la moarte și executați imediat²⁹. Cu toate acestea numărul dezertorilor din armată a continuat să crească.

²⁴ Ibidem, pach. 60, dos. 17996/1918.

²⁵ *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 207.

²⁶ *Kolozsvári Hírlap*, nr. 166 din 16 iunie 1915.

²⁷ Arh. St. Sighet, fond. P.J. Maramureș, pach. acte prezidențiale ale subprefectului, dos. 28/1916.

²⁸ Ibidem.

²⁹ *Ellenzék*, nr. 21 din 4 septembrie 1916.

La 27 noiembrie 1916 același comandament militar din Sibiu a cerut subprefectului de Turda-Arieș să sisteze ajutorul de război la 17 familii, pe motivul că soldații aparținând acestora au dezertat din regimentul nr. 50 Alba-Iulia³⁰. Într-o adresă strict confidențială, primul ministru maghiar, contele Ștefan Tisza, a cerut la 30 ianuarie 1917 prefectului de Alba să comunice autorităților militare locale să supravegheze îndeaproape unele elemente de neîncredere mobilizate, deoarece ele ar putea „exercita o influență dăunătoare asupra spiritului patriotic al soldaților”³¹.

La sfârșitul anului 1916 cifra soldaților dezertori prinși pe teritoriul Ungariei a crescut cu peste 12.000 față de anul 1915, iar în 1917 numărul lor s-a ridicat la aproximativ 81.600³². Numai comandantul cercului VII jandarmereșc din Brașov a predat judecății 116 soldați dezertori în prima jumătate a anului 1917, iar în cea de a doua parte a anului, 291³³. În lunile mai și iunie ale aceluiași an pe teritoriul orașului Cluj au fost prinși și dați judecății 250 soldați dezertori³⁴. Dacă ținem cont că aceste date raportate de comandamentele jandarmerești se refereau numai la dezertorii prinși, ne putem da seama de proporțiile crescînde ale cazurilor de dezertare și de faptul că armata austro-ungară se descompunea treptat.

Datorită înrăutățirii situației soldaților, ca urmare a prelungirii războiului, în anul 1918 dezertările din armată au luat proporții de masă. Uneori se întîmpla ca la recrutările pentru front din 600 de oameni să se prezinte doar 80, restul dezertînd din vagoane și adăpostindu-se la populația civilă. În iunie 1918 a dezertat de pe frontul italian un întreg regiment din Graz. La Viena erau ascunși peste 60.000 dezertori din diferite unități³⁵. Numărul proceselor intentate pentru dezertare se ridica în Croația la o sută de mii³⁶. Referindu-se la proporția dezertărilor, M. Károlyi arăta în memoriile sale că acestea au atins cifre fantastice; că majoritatea soldaților plecați în concediu nu se mai întorcea la unități³⁷.

Soldații dezertori din Croația, unindu-se cu partizanii și alcătuiind detașamente de „cadre verzi”, s-au baricadat și fortificat în sate și păduri și au trecut la atacuri împotriva autorităților locale și a moșierilor³⁸. Detașamente asemănătoare s-au format și în munții Sloveniei și ai Transilvaniei. Ele se bucurau de sprijinul întregii populații muncitoare și îndeosebi al țărănimii.

Detașamentele de „cadre verzi” din Transilvania, care după unele date numărau zeci de mii de soldați dezertori din armata austro-ungară, acționau îndeosebi în munții Maramureșului, ai Bistriței și în Munții Apuseni³⁹. După datele citate în parlamentul ungar, numărul dezertorilor români din armata austro-ungară, în toamna anului 1918, era de 80.000, reprezentînd aproape a șasea parte din totalul românilor transilvăneni mobilizați⁴⁰.

Înmulțirea detașamentelor de „cadre verzi” și acțiunile lor tot mai îndrăznețe au produs alarmă în sînul claselor dominante din monarhie. La 19 ianuarie 1918 ministrul de interne s-a văzut nevoit să se adreseze subprefecților de comitate, subliniind: „Întrucît dezertorii... sînt periculoși nu numai pentru purtarea războiului, ci și pentru siguranța publică, vă invit a îndruma organele în subordine să

³⁰ Fostele Arh. Sf. P.R. Turda, fond. P.J. Turda-Arieș, pach. neinventariat dos. 11869/1917.

³¹ Arh. St. Alba-Iulia, fond. P.J. Alba, U. 685/1917.

³² *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 207.

³³ *IstRom*, vol. 4 (machetă), p. 1110.

³⁴ *Kolozsvári Hírlap*, nr. 171 din 18 iulie 1917.

³⁵ V. M. Turok, *Očerki istorii Avstrii v 1918—1929 godah*, p. 71.

³⁶ I. A. Pisarev, *Podjom masovo revoliucionnovo dviženia narodov Jugoslavii 1918—1919 godah*, în *Voprosy istorii*, nr. 9, 1953, p. 23.

³⁷ M. Károlyi, *Egy egész világ ellen*, vol. 1, München, 1923, p. 360.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteșiu, V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor, factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România*, în *Studii*, nr. 6, 1958, p. 34; V. Liveanu, *op. cit.*, p. 438.

⁴⁰ Șt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács, L. Vaida, *op. cit.*, p. 87.

urmărească cu cea mai mare atenție controlul dezertorilor militari⁴¹. În același timp ministrul a cerut prefecților să dea ordin organelor de poliție să îndeplinească în mod foarte riguros dispoziția privind adunarea armelor militare și a muniției de la populație⁴².

Dând ascultare ordinelor ministrului de interne și aflînd că în pădurile din Munții Apuseni de pe teritoriul comitatului Turda-Arieș se afla un mare număr de soldați dezertori constituiți în adevărate detașamente, iar posturile de jandarmi erau incapabile să oprească acțiunile lor, subprefectul comitatului a cerut comandantului jandarmeriei locale să se adreseze Comandamentului teritorial din Transilvania, pentru a trimite forțe militare corespunzătoare care să curețe regiunea muntoasă și să restabilească siguranța publică⁴³. Tot cu scopul de a nimici detașamentele de „cadre verzi” și a restabili siguranța publică, la 12 iunie 1918 Inspectoratul de jandarmi ungar a făcut un raport către Ministerul de interne, în care a propus să se mărească efectivul jandarmeriei cu încă 6000 de jandarmi; să se proclame starea excepțională pe teritoriile tuturor comandamentelor militare, iar populația care va sprijini pe dezertori să fie amenințată cu dispozițiile legii 63 din 1912⁴⁴. În urma rapoartelor Inspectoratului jandarmeriei și ale altor autorități militare și civile, la 29 iunie în circumscripția de honvezi Cluj, iar la 15 iulie 1918 în întreg Ardealul a fost introdusă din nou starea excepțională. Potrivit dispozițiilor legii excepționale, dezertorii prinși trebuiau să fie predați celui mai apropiat comandament⁴⁵. Organizîndu-se în puternice detașamente și bucurîndu-se de sprijinul populației, fără a ține seama de creșterea numerică a jandarmilor și de prevederile legilor excepționale, soldații dezertori atacau și devastau fără încetare trenurile, pe marii proprietari și duceau chiar lupte contra jandarmilor și a unităților militare trimise în urmărirea lor. Astfel în august 1917 mai multe detașamente de „cadre verzi” acționau pe linia ferată Brașov—Oradea. Referindu-se la atacurile continue ale acestor detașamente, ziarul burghez „Üjság” din Cluj scria: Este timpul suprem ca poliția C.F. să-și înceapă activitatea. Pe întreaga linie sînt stări insuportabile. În fața „bandelor” organizate nimic nu este imposibil, nici unul din vagoanele de marfă aflate pe linie nu este în siguranță⁴⁶. În Banat, detașamentele de dezertori, ascunzîndu-se prin porumbiști, devastau recolta marilor proprietari și vagoanele de tren⁴⁷.

Un puternic detașament de dezertori alcătuit la sfîrșitul anului 1917 acționa în satele și comunele din jurul Aradului, pricinuind pagube serioase marilor proprietari. În anul 1918 numărul detașamentelor de „cadre verzi” care acționau în împrejurimile orașului Arad s-a înmulțit. La jumătatea lunii septembrie aceste detașamente bine înarmate au dat adevărate lupte timp de două zile cu jandarmii și unitățile militare trimise contra lor⁴⁸. La hotarul dintre munții Bistriței și Maramureșului acționau alte detașamente de „cadre verzi”. În numărul său din 1 septembrie 1918, ziarul „Ellenzék” din Cluj arăta că în această regiune muntoasă soldații dezertori, înmulțindu-se considerabil, s-au constituit în detașamente care „jefuiesc și fură, ba au organizat și o întreprindere unde prelucrează lemnele... și le valorifică prin metoda schimbului. Jandarmeria a avut multe lupte sîngeroase cu aceste bande. În hotarul comunei Romuli... au împușcat pe jandarmul Neidiger”.

⁴¹ Arh. St. Cluj, fond P.J. Cojocna, pach. 23, dos. 1932/1918.

⁴² Arh. St. Sighet, fond. P.J. Maramureș, pach. acte diverse, dos. Mișcarea socială din Maramureș.

⁴³ Fostele Arh. Sf. P. R. Turda, fond. P. J. Turda-Arieș, pach. neinventariat, dos. 4506/1918.

⁴⁴ M.M.T.V.D., vol. 5, p. 208.

⁴⁵ Arh. St. Cluj, fond. P. J. Cojocna, pach. 57, dos. 11578/1918 și *Üjság*, nr. 164 din 16 iulie 1918.

⁴⁶ *Üjság*, nr. 200 din 24 august 1917.

⁴⁷ *Temesvári Hírlap*, nr. 283 din 13 octombrie 1917.

⁴⁸ *Aradi Hírlap*, nr. 78 din 13 februarie 1918 și V. M. Turok, *Očerki istorii Avstrii v 1918—1929 godah*, p. 48.

În toamna anului 1918, luptele dintre detașamentele de „cadre verzi” și jandarmi, poliști și patrurile militare au luat un caracter general. Numeroaselor sentințe de condamnare la moarte ale tribunalelor militare și regulamentelor care puneau în afara legii pe soldații dezertori, „cadrele verzi” au răspuns prin acțiuni și mai viguroase, iar în luptele date cu jandarmii și forțele militare au ieșit adesea biruitoare. În cele din urmă acțiunile dezertorilor din interiorul monarhiei s-au transformat în adevărate răscoale armate, iar lupta contra lor a luat caracterul unui război civil. În Boemia, în preajma castelului contelui Czernin, în Ungaria și în munții Transilvaniei lupta detașamentelor de „cadre verzi” devenise foarte violentă. În Croația lupta acestor detașamente s-a transformat într-o adevărată mișcare revoluționară îndreptată împotriva stăpînirii austro-ungare⁴⁹. Acțiunile anti-războinice ale „cadrelor verzi” desfășurate în perioada 1914—1918 au făcut să scadă forța de rezistență și capacitatea de luptă a armatei habsburgice și să grăbească procesul de descompunere.

Începînd cu anul 1917, îndeosebi după ce în Rusia a triumfat cea de a doua revoluție burghezo-democratică, paralel cu acțiunile „cadrelor verzi” împotriva claselor dominante și a războiului imperialist, au căpătat amploare din ce în ce mai mare și răscoalele soldaților din unitățile combatante. Astfel în aprilie 1917 s-au răscolit o parte din soldații regimentului nr. 50 Alba Iulia care se afla pe frontul rusc. La 7 aprilie 1917 comandamentul militar din Sibiu a comunicat subprefectului comitatului Turda-Arieș să sisteze imediat ajutorul de război la 3 familii ai căror aparținători aflați pe frontul rusc au fost împușcați pentru participarea lor la răzvrătire și pentru refuzul de a se supune ordinelor militare⁵⁰.

În urma ascuțirii la maximum a contradicțiilor interne și a coacerii crizei revoluționare, la sfîrșitul anului 1917 și începutul lui 1918, simptomele descompunerii armatei austro-ungare au devenit deosebit de evidente. Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a făcut să se șteargă deosebiriile dintre tranșeele de pe frontul de est. Fraternizările dintre soldații austro-ungari și ruși s-au înmulțit, iar ideile revoluționare au început să se răspîndească tot mai mult în sinul armatei habsburgice, subminînd-o. Mișcarea soldaților flămînzi și istoviți împotriva războiului imperialist, pentru încheierea imediată a păcii și eliberarea socială și națională a devenit tot mai intensă. Tot mai multe erau cazurile de evadări, nesupunere, atitudine potrivnică față de poruncile primite și răscoale. La 6 ianuarie 1918 un grup de soldați din regimentul nr. 82 infanterie de la Odorhei a atacat detașamentul de poliție militară, omorînd pe comandant. Pentru a înăbuși revolta a fost nevoie de intervenția unei companii de soldați⁵¹.

În primele luni ale anului 1918, o influență puternică asupra soldaților din armată a avut-o greva generală a muncitorilor din Austro-Ungaria din 14—21 ianuarie. Greva antirăzboinică a muncitorilor a fost întîmpinată cu mare însoflețire de soldații care doreau pace. La Budapesta două batalioane ce trebuiau să plece pe front au depus armele⁵². În același timp soldații români și unguri din regimentul nr. 63 Bistrița, care aveau în față unități ale armatei a patra ruse, au declarat ofițerilor că „la prima încercare de a-i trimite înainte, vor depune armele”. În rîndurile altor unități ardelenice aflate în Ucraina s-au produs chiar răscoale⁵³.

După încheierea păcii de la Brest-Litovsk o parte din unitățile armatei austro-ungare din răsărit au fost transferate pe frontul italian. Acestea, aducînd cu ele ideile Revoluției Socialiste din Octombrie, au contribuit la descompunerea armatei și pe acest front. În cîntea zilei de 1 Mai 1918 de pildă, elementele revoluționare din regimentul nr. 43 Caransebeș și din alte regimente de pe frontul italian au organizat demonstrații și au răspîndit manifeste revoluționare⁵⁴.

⁴⁹ *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 257 și V. M. Turok, *op. cit.*, p. 85.

⁵⁰ Fostele Arh. Sf. P. R. Turda, fond. P. J. Turda-Arieș, pach. neinventariat, dos. 654/1917.

⁵¹ *Hunyadvármegye*, nr. 2 din ianuarie 1918.

⁵² *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 128.

⁵³ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 437—438.

⁵⁴ C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteșiu, V. Liveanu, *op. cit.*, p. 34.

Tot sub influența grevei generale a muncitorilor, la 1 februarie a izbucnit o puternică răscoală în rândurile marinarilor din flota austro-ungară care staționa în portul militar Cattaro din Marea Adriatică. La răscoală au luat parte circa 5000 de marinari, soldați și muncitori din arsenale, care au ridicat steagul roșu pe 40 de nave. O trăsătură caracteristică a răscoalei a fost că la ea au participat marinari, soldați și muncitori aparținând tuturor naționalităților din Austro-Ungaria. Aceștia au ales un sfat revoluționar, care a înaintat comandamentului flotei din Pola o serie de revendicări, printre care cele mai însemnate au fost:

- a) Îmbunătățirea alimentației.
- b) Încheierea păcii.
- c) Dreptul națiunilor la autodeterminare.

Dar după trei zile de rezistență răscoala soldaților, marinarilor și muncitorilor de la Cattaro, la care s-au alăturat și marinarii, soldații și muncitorii din porturile Pola, Split și Sibenik, a fost înăbușită de focul bateriilor de coastă, de infanterie, de vasele aflate sub comanda viceamiralului Horthy, precum și de submarinele germane. Numărul marinarilor români care au participat la răscoala de la Cattaro, Pola, Split și Sibenik s-a ridicat la peste 1000 de persoane. Unii dintre ei au făcut parte din sfatul revoluționar și după înăbușirea răscoalei au fost executați⁵⁵.

Răscoala de la Cattaro a constituit începutul avântului revoluționar în armata austro-ungară. Elementele revoluționare, intensificând propaganda antirăzboinică printre soldați, au încercat să organizeze sfaturi într-o serie de unități. Într-un ordin al Comandamentului suprem al armatei, dat la 1 martie 1918 către comandanții de unități, se arată că: „Cercurile socialiste radicale urmînd pilda bolșevică, încearcă să creeze sfaturi militare sau instituții asemănătoare“. Pentru a zădărnici această acțiune comandamentul cerea ca:

- a) Scrisorile soldaților să fie sever cenzurate.
- b) Ofițerii să-și cunoască bine oamenii pentru a depista cu ușurință elementele care desfășoară propagandă socialistă.
- c) Să se introducă informatori între soldați, care să raporteze despre felul de gîndire al acestora.
- d) Ofițerii să facă totul pentru a împiedica înrădăcinarea ideilor socialiste în regimente.
- e) Comandanții de companii să țină de trei ori pe săptămînă cursuri de combatere a ideilor socialiste.

f) Soldații întorși din concediu să fie percheziționați pentru a nu introduce în unități foi volante socialiste⁵⁶.

Dar în ciuda ordinelor Comandamentului suprem al armatei, în primăvara și vara anului 1918 au izbucnit tulburări și răscoale în numeroase regimente și unități militare aflate fie pe front, fie în spatele frontului. Printre ele amintim doar răscoala din 20 mai 1918, a soldaților din regimentul nr. 7 din Seghedin, din care făceau parte mulți români⁵⁷.

Pe măsură ce înaintăm spre mijlocul anului 1918, tulburările și răscoalele din sînul armatei, la care iau parte deopotrivă soldații tuturor naționalităților din monarhie, capătă o amploare din ce în ce mai mare, prevestind descompunerea inevitabilă a armatei austro-ungare. Ele sînt stimulate de creșterea luptei revoluționare a maselor populare, în fruntea cărora se afla muncitorimea. Sub impulsul luptei generale a maselor populare împotriva exploatării și a războiului imperialist, pentru pace, pîine și libertate națională, în luna iunie 1918 s-au ridicat și soldații români cantonați la Kraguievaț (Serbia)⁵⁸. Între 6 și 12 august în gara Noua Suliță s-au revoltat două regimente de infanterie alcătuite din soldați transilvăneni. Revolta

⁵⁵ T. Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, vol. 1, Oradea, 1938, p. 130; C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteșiu, V. Liveanu, *op. cit.*, p. 33 și V. Liveanu, *op. cit.*, p. 432.

⁵⁶ *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 199—200.

⁵⁷ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 438.

⁵⁸ V. M. Turok, *Criza regimului reacționar habsburgic*, în *ARS*, nr. 4, 1954, p. 79 și C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 490.

s-a produs în timp ce regimentele erau transferate de pe frontul rusesc pe cel italian⁵⁹. Pentru a înăbuși răscoalele și a opri procesul de descompunere al armatei, comandamentele militare au folosit adesea mitralierele și artileria. Cu toate acestea, răscoalele soldaților nu au putut fi înăbușite decât în mod temporar. Armata austro-ungară nu mai voia și nu mai putea să continue războiul.

În creșterea avântului revoluționar al maselor și descompunerea armatei austro-ungare un rol însemnat l-au avut prizonierii de război întorși din Rusia. Încă din perioada de pregătire a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, numeroși prizonieri austro-ungari aflați în Rusia au intrat în Armata Roșie și au participat la insurecția proletară. După victoria Revoluției din Octombrie, începând cu ianuarie 1918, o parte din acești prizonieri s-au reîntors în țară aducând cu ei suflul revoluției socialiste. Mulți prizonieri, membri sau simpatizanți ai organizațiilor revoluționare ce au luat naștere printre prizonierii austro-ungari aflați în Rusia, au primit la plecare materiale (broșuri, ziare, manifeste) și îndrumări pentru desfășurarea agitației revoluționare. Aceste materiale au fost răspândite atât în rândurile populației civile, cât și în armată. Ele arătau soldaților caracterul nedrept al războiului și refuzul claselor dominante de a încheia pacea. Subliniind că soldații ruși au ajuns la convingerea că pământul pe care trebuiau să-l cucerească se afla în patria lor, un manifest răspândit printre soldații din Maramureș îi îndemna să refuze a mai lupta și să întoarcă armele împotriva acelor care au dezlănțuit războiul⁶⁰.

Pentru a împiedica răspândirea materialelor revoluționare printre soldați și populația civilă, autoritățile au luat o serie de măsuri. Astfel la 25 ianuarie 1918 ministrul de interne, arătând că printre soldați s-au găsit manifeste potrivnice armatei, a cerut prefectilor de comitate să le urmărească cu cea mai mare atenție și să împiedice răspândirea lor⁶¹. Multe materiale cu conținut revoluționar s-au răspândit în rândurile armatei austro-ungare trecând direct peste linia frontului rusesc. La 7 februarie 1918, ministrul de interne a comunicat în parlamentul ungar că: „Ordinea socială este periclitată foarte serios datorită grevelor de masă... și datorită mișcărilor revoluționare...”. El a constatat că peste linia frontului erau strecurate tipărituri cu conținut revoluționar venite din Rusia, iar prizonierii ruși aflați în Austro-Ungaria făceau în mod sistematic propagandă revoluționară⁶². Asemenea tipărituri au fost răspândite la începutul lunii martie printre soldații călători din Transilvania și îi îndemnau să refuze a se supune, să depună armele și să nu mai lupte⁶³.

În luna septembrie și în special în octombrie 1918, în urma înrăutățirii la maximum a situației soldaților și a intensificării agitației revoluționare desfășurate de muncitori și foștii prizonieri, descompunerea armatei austro-ungare a luat proporții de masă. La Cluj un grup de ofițeri români, printre care se aflau și foști prizonieri în Rusia, a somat conducerea Partidului Național Român să înceapă o mișcare națională și în sprijinul acesteia ei plănuiau să organizeze o răscoală a garnizoanei din Cluj, alcătuită în majoritate din români⁶⁴.

Conform declarației primului ministru maghiar, Wekerle, ziua de 22 octombrie 1918 a marcat începutul prăbușirii totale a armatei austro-ungare. „Faceți ce vreți... — a spus primul ministru — frontul a început să se descompună”⁶⁵. Și cetindu-se în fața deputaților din parlament o telegramă adresată contelui M. Károlyi, s-a arătat că soldații croați din regimentul nr. 79 infanterie din Fiume au luat cu asalt cazarma honvezilor, au dezarmat pe aceștia, au ocupat fabrica de tutun și palatul justiției, au deschis închisoarea și după o scurtă ciocnire au

⁵⁹ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 437—438.

⁶⁰ Arh. St. Sighet, fond. P. J. Maramureș, pach. acte confidențiale ale subprefectului, actul 16/1918.

⁶¹ Ibidem, pach. acte diverse, dos. Mișcarea socialistă din Maramureș, din 1918.

⁶² *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 125—126.

⁶³ Arh. St. Sighet, fond. P. J. Maramureș, pach. acte diverse, dos. Mișcarea socialistă din Maramureș din 1918.

⁶⁴ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 470.

⁶⁵ B. Brehm, *Weder Kaiser noch König*, Leipzig, 1926, p. 177.

dezarmat pe polițiști și au ocupat clădirea poliției. Pentru a împiedica autoritățile militare să trimită contra lor trupe credincioase guvernului, răsculații au demonstrat șinele de la calea ferată pînă la localitate Donițe⁶⁶. La 24 octombrie s-au răscolat soldații diviziei nr. 27 de infanterie alcătuită în majoritate din transilvăneni și care staționa în Larici, pe frontul italian. Semnalul de răscoală l-a dat regimentul nr. 25 infanterie, care a refuzat să intre în foc. Pentru a potoli răscoala, la fața locului a venit arhiducele Josef, comandantul armatei din Tirol, dar a fost imposibil să se apropie de răsculați, deoarece aceștia, baricadîndu-se, au deschis focul⁶⁷.

Ridicarea soldaților din divizia nr. 27 a fost urmată de răscoala soldaților din divizia nr. 38 honvezi alcătuită din secui ardeleni. La ordinul comandantului de a intra în linia întâi, soldații regimentului nr. 22 honvezi din această divizie au declarat că refuză să mai lupte⁶⁸. Atunci arhiducele Josef a dat ordin să fie introdusă în linia de atac divizia austriacă „Edelweis” pentru a putea rezista pînă la încheierea armistițiului. Dar și soldații acestei divizii au refuzat să intre în luptă. La fel au refuzat să mai lupte și soldații din divizia „Hesser”⁶⁹. În fața refuzului general, la 30 octombrie 1918, Comandamentul suprem al armatei austro-ungare a fost silit să ceară armistițiu. În același timp în unele provincii ale monarhiei izbucnise revoluția burghezo-democratică.

Datorită luptelor revoluționare ale maselor populare și ale soldaților, la 28 octombrie 1918 cehii s-au separat de monarhie. La proclamarea republicii cehi au ajutat și regimentele ardeleni nr. 2 din Brașov și nr. 51 din Cluj. Soldații transilvăneni au refuzat ordinul comandamentului austriac de a trage în populația răsculată, au arestat pe comandantul trupelor din Cehia, au ocupat o serie de instituții publice din Praga pe care apoi le-au predat socolilor cehi și au deschis populației depozitele austriece de arme⁷⁰.

La 29 octombrie 1918, s-au separat de Austro-Ungaria și slavii de sud. Marinarii români din portul Pola s-au alăturat revoluției, participînd la înlăturarea comandamentului și ofițerilor flotei și la înlocuirea lor cu sfaturile militare⁷¹.

În noaptea de 30/31 octombrie a izbucnit revoluția la Budapesta. Soldații ardeleni din regimentul nr. 50 Alba-Iulia au luat parte la asaltul unei școli militare în care se baricadaseră ofițerii regaliști⁷². Simultan și în mod independent, flăcările revoluției burghezo-democratice s-au aprins și în Transilvania. Luptele revoluționare din octombrie—noiembrie 1918 din Transilvania s-au desfășurat pe terenul contradicțiilor sociale și naționale existente în această provincie și care s-au ascuțit la maximum în timpul războiului imperialist. La 31 octombrie 1918, în Timișoara, Arad, Oradea, la chemarea organizațiilor social-democrate au loc greve generale însoțite de mari demonstrații de stradă, pentru un regim democratic, pentru drepturi naționale, pentru încheierea imediată a păcii. Grevele și demonstrațiile politice au pus în mișcare și țărănimea.

Izbucnirea revoluției burghezo-democratice pe cuprinsul monarhiei a fost însoțită de prăbușirea fronturilor. Pe frontul italian, după trei zile de lupte grele, soldații diviziilor din Ungaria au aruncat cei dintîi armele. Soldații unguri, români, cehi, sloveni, croați, sirbi, poloni și chiar austrieci nu aveau decît un singur gînd: să se întoarcă acasă și, părăsind fronturile, înarmați cu puști și grenade, se reîntorceau la vetrele lor. Într-o adresă a Ministerului de război ungar de la începutul lunii noiembrie 1918, către subprefecții de comitate, se arăta că în ciuda apelurilor și a ordinelor date soldații se reîntorceau acasă „cu arme, muniții și echipament” și refuzau să le predea. Ministerul cerea insistent subprefecților să facă totul

⁶⁶ *Ibidem*, p. 178.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 196—207.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 207—208.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 214—219.

⁷⁰ *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 264; T. Albani, *op. cit.*, p. 218—219 și V. Liveanu, *op. cit.*, p. 450.

⁷¹ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 450.

⁷² *Ibidem*, p. 489—490.

pentru a ridica de la acești soldați efectele militare și în special armele și muniția⁷³. În același timp, comandamentul militar din Sibiu a cerut telegrafic subprefecților din Transilvania ca soldații ce se întorceau acasă să fie dezarmați cu ajutorul personalului căilor ferate, al jandarmilor și al organelor administrative locale, iar armele și muniția să fie predate celui mai apropiat comandament⁷⁴. Concomitent s-au ridicat și soldații din interiorul țării. Dezarmînd pe ofițerii reacționari, abandonînd unitățile și evadînd din cazărmi, soldații de la părțile sedentare s-au unit cu cei întorși de pe fronturi, inundînd satele și orașele.

În unele localități dezarmarea ofițerilor și evadarea soldaților din cazărmi au fost înlesnite de masele populare răsculate. Astfel soldații din garnizoana Arad, evadînd cu ajutorul populației, au incendiat barăcile militare, au eliberat din cetate pe soldații deținuți și au devastat magaziile de arme și de alimente⁷⁵. La Timișoara grevele și demonstrațiile politice ale muncitorilor au pus în mișcare și pe soldații din garnizoană. Aceștia, degradînd pe ofițeri și smulgîndu-le insignele imperiale de pe chipie, au părăsit cazărmiile, răspîndindu-se prin oraș. La cererea subprefectului de Arad de a i se trimite ajutor, comandamentul militar din Timișoara a răspuns că soldații din batalioanele trimise au dezertat în timp ce se imbarcau în tren⁷⁶. La Caransebeș, pentru a împiedica evadarea soldaților din cazărmi, comandamentul militar a dat un ordin de zi prin care se interzicea pătrunderea persoanelor străine militare și civile în cazărmi⁷⁷.

La 2 noiembrie 1918 s-au răscolat și soldații garnizoanei din Sibiu. Ei au eliberat pe deținuții militari și pe prizonierii ruși, apoi împreună cu cei eliberați au luat drumul satelor. În gara Teiuș soldații, coborînd din trenuri, au degradat pe ofițeri, le-au smuls insignele și au devastat magaziile militare de la Coșlar⁷⁸. La Cluj și Dej soldații din garnizoane, sprijiniți de populația răsculată, au refuzat să mai îndeplinească serviciul militar și, luînd cu ei armele, au plecat la vetre⁷⁹. Simultan la Oradea s-au răscolat soldații regimentelor nr. 4 honvezi și nr. 37 infanterie. În timp ce comandantul regimentului de honvezi căuta să liniștească pe soldați, cerîndu-le să-și facă datoria, un muncitor aflat în rîndurile răsculaților a strigat: „Nu mai credeți vorbelor. Timpul promisiunilor a trecut. Cereți pămînt. Dacă au știut să legifereze în timp de 24 de ore votul universal, vor ști să împartă repede și pămîntul“. În același timp un soldat invalid a strigat: „Trăiască Garda Roșie!“ Soldații celor două regimente, repetînd în cor „Trăiască Garda Roșie“, au dezarmat sentinelele, au somat pe ofițeri să-și dea jos gradele și insignele imperiale, au organizat un sfat militar revoluționar și au eliberat din închisoare pe soldații întemnițați⁸⁰.

Acțiuni asemănătoare au avut loc aproape în toate orașele de garnizoană ale Transilvaniei. Apáthy István, comisar al guvernului Károlyi pentru Transilvania, arăta că la începutul lunii noiembrie 1918 Comandamentul trupelor din Ardeal cu sediul la Cluj nu mai dispunea nici măcar de 10 soldați care să-i dea ascultare⁸¹. Armata austro-ungară încetase să mai existe.

Descompunerea armatei austro-ungare a însemnat nimicirea principalului stîlp de susținere al regimului reacționar, antidemocratic, de oprimare socială și națională din imperiul habsburgic. În urma prăbușirii armatei, la 3 noiembrie 1918:

⁷³ Arh. St. Cluj, fond. P. J. Cojocna, pach. 66, dos. 98/1918.

⁷⁴ *Ibidem*, pach. 60, dos. 17944/1918.

⁷⁵ *Aradi Közlöny*, nr. 254 din 8 noiembrie 1918.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Foste Arh. Sf. P. R. Arad, fond. P. J. Arad, actul 27145/1918.

⁷⁸ I. Kovács, *Az erdélyi parasztság támadása a tőkés-földesúri hatalom helyi szervei ellen 1918 év november első felében*, în *Studia*, tomus III, nr. 8, Series IV, 1958, p. 131; L. Bányai, *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom erdélyi hullámai*, în *Korunk*, nr. 10, 1957, p. 1306 și Arh. St. Alba-Iulia, fond. P. J. Alba, U. 679/1918.

⁷⁹ L. Bányai, *op. cit.*, p. 1306 și I. Kovács, *op. cit.*, p. 131.

⁸⁰ *Aradi Közlöny*, nr. 271 din 28 noiembrie 1918 și *Temesvári Hírlap*, nr. 270 din 29 noiembrie 1918.

⁸¹ C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteșiu, V. Liveanu, *op. cit.*, p. 38.

Austro-Ungaria a capitulat fără condiții. Conform armistițiului încheiat la Padova, armata austro-ungară a fost în principiu demobilizată și desființată, cu excepția a 20 de divizii. Jumătate din bunurile armatei, precum și flota militară au trecut în posesiunea Antantei⁸².

3. Soldații, care cunoșteau acțiunile revoluționare întreprinse de muncitori în orașele și centrele industriale, părăsind fronturile și cazărmlile și întorcându-se acasă cu armele în mîini, au revoluționat satele. Punîndu-se în fruntea țăranilor răsculați, soldații, ei înșiși țărani, au atacat autoritățile administrative locale, instrumente ale asupririi sociale și naționale, au dezarmat și alungat pe jandarmi. Referindu-se la atacurile conduse de soldați și foștii prizonieri, ministrul de interne din guvernul Károlyi, Batthyány, menționează în memoriile sale: „De pretutindeni veneau nenumărate plîngeri că grupuri înarmate, mari și mici, de soldați, dezertori de pe fronturi răsturnau totul, jefuiau, prădau, terorizau și în unele părți omorau“. Din toate părțile i se cerea să trimită armată, dar aceasta nu mai exista⁸³.

În satele transilvănene apariția în grupuri compacte a soldaților înarmați, dezertori de pe fronturi și evadați din cazărmi, a fost semnalată chiar din primele zile ale lunii noiembrie 1918: „Soldații care se întorceau acasă — scria ziarul „Aradi Közlöny“ în numărul său din 3 noiembrie 1918 — au dus pretutindeni în țară vestea că s-a proclamat libertatea... Masele ușor influențabile au crezut că pentru toate mizeriile suferite timp de 5 ani de zile... a sosit ceasul răzbnării“. Un alt ziar burghez, „Nagyváradi Napló“, menționa că la soldații întorși se simțea „lozinka rusă“ și „școala rusă“⁸⁴. Sosirea soldaților a produs groază în rîndurile marilor proprietari, ale notarilor și altor funcționari impilatori. Mulți dintre ei, pentru a scăpa de răzbnarea maselor, s-au refugiat la orașe lăsîndu-și averea pradă. În noaptea de 4 noiembrie 1918, mai multe grupuri de soldați sprijinite de populația locală au atacat domeniul Hámory din Sofronea, comitatul Arad, devastîndu-l complet. Împotriva soldaților răsculați a fost trimis un detașament de 20 militari credincioși guvernului Károlyi. Răsculații fiind însă bine înarmați și superiori numericeste, au reușit să respingă detașamentul, rînd grav pe comandant⁸⁵. Ocupîndu-se cu atacurile dezlănțuite de soldații plecați de pe front și din cazărmi împotriva moșierilor din jurul Aradului, ziarul „Debreceni Független Újság“ relatea la 6 noiembrie 1918 că soldații întorși de pe front și cei plecați din cazărmi, contrar dispozițiilor categorice ale consiliului național, au creat în comitatul Arad și împrejurimi o situație foarte periculoasă. „Această masă neînfrînată de bolșevici periclitează siguranța publică îndeosebi în localitățile mici“. În Utvinis au atacat castelul contelui Robert Zselenszky, iar în Macia au pregătît un atentat împotriva contelui Károlyi Gyula, care a reușit să se refugieze la Arad⁸⁶.

În comuna Șeitin, comitatul Arad, soldații răsculați au pătruns în ziua de 2 noiembrie 1918 în prăvăliile negustorilor bogați, devastîndu-le. Soldații intenționau să ocupe și clădirea poștei⁸⁷. În aceeași zi un alt detașament de soldați răsculați a atacat castelul contelui Emil Uchtritz din Banhid. Contele însă a reușit să se refugieze la Arad⁸⁸. În localitatea Ineu la 4 noiembrie 1918 a avut loc o ciocnire sîngeroasă între soldații răsculați și un detașament de armată trimis contra lor din Arad. Lupta a durat patru ore și s-a soldat cu 8 morți, 20 de răniți grav și alți 200—300 răniți mai ușor⁸⁹. O ciocnire similară s-a produs și la Timișoara. Soldații răsculați, sprijiniți de populație, s-au ciocnit cu trupele credincioase guvernului Károlyi și cu elevii școlii militare. După unele date numărul morților s-a ridicat la 14, iar după altele la 40. Cifra celor răniți a fost deosebit de mare⁹⁰.

⁸² V. T. Potemkin, *Istoria diplomației*, vol. 3, 1948, p. 431.

⁸³ T. Batthyány, *Beszámoló*, vol. 1, Budapesta, 1926, p. 294.

⁸⁴ *Nagyváradi Napló* din 6 noiembrie 1918.

⁸⁵ *Arad és vidéke*, nr. 251 din 5 noiembrie 1918.

⁸⁶ *M.M.T.V.D.*, vol. 5, p. 327.

⁸⁷ *Arad és vidéke*, nr. 249 din 3 noiembrie 1918.

⁸⁸ *Aradi Közlöny*, nr. 249 din 3 noiembrie 1918.

⁸⁹ *Arad és vidéke*, nr. 251 din 5 noiembrie 1918.

⁹⁰ *Temesvári Hírlap*, nr. 247 din 2 noiembrie 1918.

Răscoala soldaților din Timișoara s-a extins repede în împrejurimi. Despre acest fapt ne relatează numeroase documente oficiale. Conform acestora, soldații din comunele Șoșdea, Ramna, Ierșnic, Setaic, Comloș etc. s-au ridicat atît împotriva jandarmilor cît și împotriva moșierilor și a autorităților comunale. În unele comune, ca de pildă la Lueta, populația ajutată de militari a destituit pe jandarmi și consiliul comunal⁹¹.

La 7 noiembrie 1918, o ciocnire sîngeroasă a avut loc între soldații răsculați și cadeții școlii militare din Oradea. Răsculații refuzînd să predea armele, cadeții au deschis foc de mitralieră asupra vagoanelor în care se aflau, omorînd 13 răsculați și rănind pe mulți alții⁹². Tulburări soldățești au avut loc și la Careii Mari, scria ziarul „Szatmármegyei Közlöny“ în numărul din 3 noiembrie 1918. În Maramureș soldații răsculați au devastat domeniile statului de la Talaborfalva⁹³. Potrivit rapoartelor telegrafice primite, comandamentul militar din Košice a comunicat la 13 noiembrie 1918 unităților din subordine rămase credincioase că „inițiatorii jafurilor, tilhăriilor ce se întîmplă pe teritoriul țării sînt în cele mai multe cazuri prizonierii de război... și soldații care se întorc direct de pe front⁹⁴. Pe linia Cluj—Oradea soldații răsculați au distrus în mai multe rînduri firele telefonice pentru a împiedica autoritățile să organizeze în comune represalii contra lor. Mai mult, în localitatea Ciucea soldații dezertori înarmați, ajutați de țărani răsculați, au atacat și devastat magazinele întreprinderilor de cherestea. Detașamentul de pedeapsă trimis contra lor a fost întîmpinat cu focuri de armă. Au căzut 6 morți și 14 răniți⁹⁵. La Călățele circa 100 de soldați înarmați au aprins și devastat depozitele de cherestea; au omorît pe jandarmi și s-au îndreptat spre Belîș. În Remetea (raionul Huedin) soldații înarmați au pătruns în castelul contelui Bánffy, devastîndu-l complet⁹⁶.

Acțiuni asemănătoare au avut loc și în satele Gilău (județul Cluj), Someș-Odorhei, Șoimuș, Dobju și Năpradea (comitatul Sălaj)⁹⁷. În Someș-Odorhei — scria ziarul „Kolozsvári Hírlap“ —, soldații sosiți de pe diferite fronturi și din prizonierat au răsculat populația din localitate și au atacat pe conducătorii comunei. Au pătruns la notar și i-au cerut să le predea cerealele rechiziționate. Acesta refuzînd, răsculații s-au aruncat asupra magaziiilor, le-au deschis și au împărțit cerealele⁹⁸. La Hodac (raionul Reghin) soldații răsculați au alungat pe Izsák Berta și fiica sa, devastîndu-le avutul, iar în comuna Sidrieș, soldații reînțorși de pe front au destituit pe primar și au ales altul nou; au răsculat populația, îndemnînd-o să taie pădurile din hotarul comunei⁹⁹.

Într-o telegramă din 4 noiembrie 1918 a prefectului de Tîrnava Mare se arăta că: „În urma comportării neînfrinate a soldaților ce se întorc la vetrele lor... puterea publică nu mai există... și deoarece și populația civilă participă la acțiuni, siguranța publică nu se mai poate menține în astfel de condiții“. La extinderea mișcărilor revoluționare în această parte a Transilvaniei a contribuit fără îndoială și trecerea spre casă a soldaților din garnizoana Sibiu¹⁰⁰.

Pentru a împiedica acțiunile revoluționare ale soldaților care se întorceau la vetrele lor și atacurile populației împotriva marilor proprietari, la 10 noiembrie

⁹¹ C. Cușnir-Mihailovici, *Mișcarea muncitorească din România între anii 1917—1921. Crearea Partidului Comunist din România*, București, 1960, p. 201.

⁹² I. Kovács, *Lupta țărănimii din Transilvania în 1918*, în *AIIC*, vol. 1—2, 1958—1959, p. 335.

⁹³ Arh. St. Sighet, fond. P. J. Maramureș, pach. acte administrative 21001—21499, dos. 21115/1918.

⁹⁴ Ibidem, pach. acte administrative 21756—23875, dos. 21819/1918.

⁹⁵ *Ellenzék*, nr. 252 din 7 noiembrie 1918 și nr. 255 din 10 noiembrie 1918.

⁹⁶ Arh. Istorică a Academiei, Filiala Cluj, fond. Bánffy, actul din 15 decembrie 1918.

⁹⁷ *Kolozsvári Hírlap*, nr. 278 din 26 noiembrie 1918.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, Anexa II, fondul Consiliului Național Român din Reghin, dos. 110 și 118 din 1918.

¹⁰⁰ I. Kovács, *op. cit.*, p. 336.

1918, autoritățile din Sfântul Gheorghe au cerut introducerea stării excepționale în întreg comitatul Trei Scaune¹⁰¹. Urmărind zăgăzuirea și înăbușirea răscoalelor maselor populare și ale soldaților, clasele stăpînitoare din fosta monarhie au folosit o parte din rămășițele fostei armate austro-ungare, îndeosebi pe ofițeri. Încă la 31 octombrie 1918 împăratul Carol a ordonat înființarea „sfaturilor militare” pe naționalități, cu scopul de a veghea la „menținerea ordinii”. La rîndul său, guvernul Károlyi, pentru a înăbuși luptele revoluționare ale maselor populare și ale soldaților, a atras de partea sa o serie de unități militare. Deși era potrivit sfaturilor militare revoluționare, totuși a acceptat colaborarea, cu scopul de a introduce în sinul lor elemente credincioase guvernului și a le folosi împotriva revoluției. Astfel sfaturile militare organizate din inițiativa soldaților și ofițerilor revoluționari încă la 25 octombrie în Budapesta, Seghedin, Debrețin, Timișoara, Caransebeș și în alte orașe au trecut de partea guvernului Károlyi, colaborînd cu gărzile naționale maghiare¹⁰².

Generalul austriac Ziegler, comandantul trupelor din Transilvania, bazîndu-se pe porunca împăratului Carol, la începutul lunii noiembrie a admis înființarea de „sfaturi militare” și gărzi naționale românești¹⁰³. Vechiul comandament austro-ungar spera că aceste sfaturi și gărzi naționale românești îi vor rămîne subordonate, dar ele au funcționat sub conducerea directă a consiliilor naționale românești.

Sub presiunea luptelor revoluționare ale muncitorilor, țăranilor și soldaților din Transilvania s-au activizat conducerile politice ale partidelor democratice și muncitorești. Ca urmare a tratatelor care au avut loc mai ales la Budapesta între Comitetul Central Român al P.S.D.U. și Comitetul Executiv al P.N.R., s-a creat în octombrie 1918 Consiliul Național Român format din 6 reprezentanți ai fiecărui partid și anume: I. Jumanca, T. Albani, I. Flueraș, E. Grapini, B. Surdu și I. Renoi din C.C. al P.S.D. și V. Goldiș, Șt. C. Pop, Al. Vaida, A. Lazăr și T. Mihali din C.E. al P.N.R. După cîteva zile Consiliul Național Român s-a mutat de la Budapesta la Arad pentru a fi în contact mai direct cu organizațiile celor două partide și cu mișcarea maselor populare¹⁰⁴.

La începutul lunii noiembrie Consiliul Național Român din Arad devine un consiliu central, deoarece în toate comitatele Transilvaniei, în toate orașele și satele românești apar consilii naționale locale sau comitatense. Trebuie subliniat că Consiliul Național Român Central era un organ comun a două partide: Partidul Social-Democrat și Partidul Național Român din Transilvania și Ungaria¹⁰⁵. Concomitent, Consiliul Național Român Central cu ajutorul consiliilor subordonate a organizat forțe paramilitare numite Gărzi Naționale Române, puse sub comanda supremă a lui Ștefan C. Pop din Arad, care prezida în acel timp și ședințele Consiliului Național Român Central¹⁰⁶.

Din rămășițele vechii armate austro-ungare s-au format armatele naționale ale ungurilor, cehilor, slavilor de sud și austriecilor, iar soldații români, în urma unirii Transilvaniei cu România, s-au încadrat în rîndurile armatei române. Organizarea noilor armate și a gărzilor naționale nu a fost însă în stare să oprească lupta crescîndă a maselor populare și clasele stăpînitoare în teritoriile desprinse din fosta monarhie austro-ungară au fost silit să ia o serie de măsuri și să promită anumite reforme cu caracter democratic, menite să îmbunătățească atît economic, cît și social-politic situația națiunilor descătuseate. Astfel, guvernul Károlyi a fost silit să anuleze toate procesele intentate soldaților pentru dezertări din armată; să grațieze pe soldații pedepsiți pentru acțiuni antirăzboinice; să acorde ajutoare materiale soldaților demobilizați; să promită că va asigura posibilități de muncă

¹⁰¹ *Ellenzék*, nr. 255 din 10 noiembrie 1918.

¹⁰² E. Jakabffy, *A magyar államhatalom utolsó hónapjai Krassó-Szörény várme-gyében*, Lugoj, 1923, p. 17.

¹⁰³ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 513—514.

¹⁰⁴ T. Albani, *op. cit.*, p. 158—159.

¹⁰⁵ M. Constantinescu, *Date noi cu privire la unirea Transilvaniei cu România*, în *Viața românească*, nr. 12, 1966, p. 146.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

somerilor; că va introduce o politică socială bună, îngrijindu-se de bolnavi și invalizi; în sfârșit, că va da pământ soldaților și țăranilor îndreptățiți¹⁰⁷. Reforme asemănătoare au fost preconizate și în textul declarației de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918, prin care românii din Transilvania s-au unit cu frații lor de peste Carpați, desăvârșind procesul legic de formare a statului național român.

Din materialele analizate rezultă că acțiunile revoluționare ale soldaților transilvăneni din armata austro-ungară, în anii 1914—1918, se încadrează în mod organic în lupta generală desfășurată de muncitorimea, țăranimea, intelectualitatea și burghezia română din Transilvania împotriva asupririi sociale și naționale și pentru unirea acestei provincii cu România. Sub influența mișcărilor muncitorești și țărănești, acțiunile revoluționare ale soldaților transilvăneni, care au contribuit la descompunerea armatei austro-ungare, au început încă în anul 1914 și au îmbrăcat diferite forme, ca: refuzul de a se prezenta la incorporare, dezertările din armată, revoltele și răscoalele și în sfârșit, părăsirea în masă a frontului. În vara anului 1918 simptomele descompunerii armatei au căpătat un caracter general și în ciuda măsurilor luate de autoritățile militare și civile, în toamnă armata austro-ungară s-a descompus în câteva săptămâni, pecetluind prin aceasta prăbușirea definitivă a monarhiei habsburgice și eliberarea națiunilor asuprite secole de-a rîndul. În descompunerea monarhiei austro-ungare, apariția statelor naționale cehoslovac și ungar și desăvârșirea unității statale a slavilor de sud și a românilor, soldații transilvăneni au avut un rol important. Prin acțiunile lor revoluționare ei au ajutat în mod direct la unirea Transilvaniei cu România, act just și progresist corespunzător intereselor naționale ale poporului român.

C. ENEA

EINIGE DATEN ZUM ZERFALL DER ÖSTERREICHISCH- UNGARISCHEN ARMEE (DESERTIONEN UND AUFSTÄNDE DER SOLDATEN AUS SIEBENBÜRGEN IN DEN JAHREN 1914—1918)

(Zusammenfassung)

In den Jahren 1914—1918 hatte Österreich-Ungarn beiläufig 9 Millionen Soldaten mobilisiert, die allen Nationalitäten der Monarchie angehörten. Die Zahl der aus Siebenbürgen einberufenen Soldaten betrug 926.500, etwa 10% der ganzen österreichisch-ungarischen Armee. Davon waren 484.374 Rumänen, also 52% der aus Siebenbürgen stammenden Soldaten. Die Erhaltung dieser Armee kostete Österreich-Ungarn über 63 Milliarden Kronen und ausserdem wurden Riesenmengen von Lebensmitteln von der Bevölkerung requiriert. Die schwache Verpflegung und die Korruption begann sich in der österreichisch-ungarischen Armee nachteilig auszuwirken. Ebenso beeinträchtigte auch gleich in den ersten Kriegsjahren die schwache Ausrüstung

¹⁰⁷ Arh. St. Alba-Iulia, fond. P. J. Alba, U. 33/1918; Arh. St. Cluj, fond. P. J. Cojocna, pach. 61, dos. 18296/1918 și pach. 64, dos. 19930/1918.

stark die Kampffähigkeit der Truppe. Hier müssen auch die politischen Massnahmen und die nationale Unterdrückung erwähnt werden, denn die Niederlagen an der Front und die Unzufriedenheit wegen der Verfolgungen der Familien zu Hause waren nicht geeignet, den Kampfgeist zu fördern. All dieses trug dazu bei, dass die Bewegungen der Soldaten gegen den imperialistischen Krieg an Zahl und Stärke zunahmen. Unter dem Einfluss der Arbeiter- und Bauernbewegung gegen den Krieg waren die Keime zur Auflösung der österreichisch-ungarischen Armee schon im Jahre 1914 gelegt. Sie äusserten sich in verschiedenen Formen: Wehrdienstverweigerung, Desertion, Aufstände, Frontflucht in Massen usw. Im Herbst des Jahres 1918 nahmen die Desertionen und Aufstände der Soldaten einen allgemeinen Charakter an und die österreichisch-ungarische Armee (die Hauptstütze des reaktionären habsburgischen Regimes) löste sich in einigen Wochen auf. Nach der bürgerlich-demokratischen Revolution im Oktober und November 1918 bildeten sich aus den Überresten der österreichisch-ungarischen Armee nationale Armeen der Ungarn, Tschechen, Südslawen und Österreicher. Die rumänischen Soldaten wurden nach der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien der rumänischen Armee eingegliedert.